

Történelem és politika

Dušan Kováč (ed.): História a politika. III. bratislavské sympóziium konané 12-15. novembra 1993. Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, Bratislava 1993. 187 p.

A kötet az Európai Kulturális Alapítvány Cseh-Szlovák Bizottság III. pozsonyi szimpóziumának anyagát tartalmazza. A szimpóziium témája - Történelem és politika - ahogy az előző rendezvények vitái (Etika és politika - 1990, Kisebbségek a politikában - 1991) - számos ponton érintkezik a kisebbségi kérdéssel. Az 1993 novemberében megtartott IV. konferencia napirendjén a jogrend és a politika viszonyának kérdései szerepeltek.

Az alapítvány e rendezvénysorozattal kívánja szolgálni Európa kulturális és intellektuális egyesítésének ügyét. A konferencián 103 regisztrált résztvevő volt jelen, közöttük 26 külföldi: a legtöbb (6 fő) Franciaországból; Magyarországról 4, Ausztriából, az USA-ból, Lengyelországból 2-2 fő, a többi országból (Románia, Hollandia, Svédország, Svájc, Észak-Írország, Belgium, Horvátország) 1-1 fő vett részt a tanácskozáson.

A kiadvány jó áttekintést nyújt a konferencia témájának sokoldalú megközelítéséről. E tekintetben két alapvető körülmény kétségtelenül érzékeltette hatását: a térség adott aktuálpolitikai helyzete, s az éppen széteső cseh-szlovák föderáció ténye. Ahogy a zárzó is leszögezi: a fő cél a történelem és a politika közötti viszony kérdésének a megvizsgálása volt - pozitív és negatív értelemben. A vitában régis két téma dominált: a csehszlovák föderáció közelgő felbomlásával és a szlovák-magyar viszony romlásával összefüggő kérdések. Ily módon a nemzetközileg elismert szakemberek - olvashatjuk a kritikai észrevételben - arra kényszerültek, hogy összehasonlító perspektívákat hozzanak fel a föderáció és az etnikai kérdés témaköréből, miközben analóg példákat távoli szférákból (Moldávia, Észak-Írország, Spanyolország, az USA) voltak kénytelenek meríteni.

Tematikailag - a szerkesztők jóvoltából is - a szimpóziium anyaga jól tagolható. A kiadvány bevezető része (M. Kusý professzor, Dušan Kováč előadása) általánosságban, s elvi síkon érintette a politika és történelem összefüggéseinek rendkívüli bonyolultságát, s az elmúlt időszak negatív tapasztalait, amikor a történelmet a politika felhasználta saját céljaira, s azzal visszaélt. A szerzők nem hagynak kétséget afelől, hogy ez a folyamat, a történelem „balkanizálása” nem zárult le.

A téma aktualitását M. Kusý szerint alapvetően az határozza meg, hogy a kisebbségek, a nemzetiségek és a nemzetek a térségünkben *egyre* kifejezettebben lépnek a politika színterére saját politikai koncepciójukkal, s ezáltal aktív szubjektumaivá válnak saját történelmüknek. Sokkolónak tartotta A. Michniknek az előző konferencián kifejtett mélyreható elemzését, amikor az 1989 utáni periódus első szakaszát győzelemnek, s a második szakaszát a hatalomért folyó küzdelemnek és a revans időszakának nevezte. A jelenre nézve D. Kováč problémaként említette „a történészek invázióját a politikába”. „Államot irányítani eszmék nélkül - állapította meg - a társadalom pusztulásához vezet, de ugyanezt eredményezheti, ha az államot csak eszmék irányítják”. A. J. Liehm 1968 és 1990 összevetésével mutatott rá arra, hogy a prágai tavasz megisméltése a '80-as évek végén és a '90-es években abszurd dolog lenne, de méginkább abszurd, ha valaki jelenleg a múlt századot akarja megisméltetni. Megítélése szerint a 20. század végén egyáltalán nem beszélhetünk az európai demokráciáért folyó küzdelem végéről. A 19. század még mindig folytatódik. A történelemből a politika nem tanult. A politikusok tévedtek, amikor azt hitték, hogy a Párizs körüli békével pontot tesznek a 19. század végére. Közép- és Kelet-Európában bizonytalan a győzelem a nacionalizmus felett.

Több tanulmány foglalkozott a nemzeti tudat kérdésével, J. Mišovič a cseh és a szlovák nemzeti, történelmi tudat elemzése kapcsán mutatott rá arra, hogy a két tudat nem egységes,

nem kompakt és tartós struktúra. A szlovákok történelmi tudatának kezdete a 18. század végével datálható. Fr. Šebej a politikai erőszak forrásait vizsgáló előadásában elméleti síkon mutatott rá a mítoszok és rituálék társadalmi betegségére. Th. M. Pick az „ellenségképek” ismertető jegyeit taglalta, s arra kereste a választ, hogy a régióban az ellenségképek miért váltak rendkívüliekké pszichológiai szempontból. Példákat hozott fel a magyar sajtóban a románokról és a romákról alkotott kép prezentálásával. P Pithart a politikának azzal a gyakori dilemmájával foglalkozott, amikor a megoldásokat illetően a „kisebbik rossz” módszerét választják, holott a „rossz az minden körülmények között rossz marad” - állapította meg.

Több előadás foglalkozott konkrétan Közép-Európa fogalmának és jellegének kérdésével (E. Busek: A jelenlegi Közép-Európa kialakulásának súlypontjai; M. Vásáryová: Történelmi elmélkedés a Közép-Európai térségről; I. Samson: Közép-Európa fogalmának fejlődése, stb.) A megközelítések eltérőek voltak. E. Busek az Európai Közösség, európai gazdasági térség és Európa jelenlegi állapotának és perspektívájának tükrében szólt Közép-Európa szerepéről. Közép-Európa sajátos módon járulhat hozzá Európa formálódásához, megtöltheti azt új tartalommal -állapította meg. M. Vášáryová a történelmi Közép-Európa hányatott sorsára és funkciójára mutatott rá, amely gyakran volt konfliktusok fészke, s az egységes Európa keretében véli megtalálni e térség jövőjét.

I. Samson szintén e gondolatmenetet követve hangsúlyozta, hogy Közép-Európa sosem alkotott egységet sem politikai, sem geográfiai szempontból. Közép-Európa perspektívája politikai, kulturális szempontból egyelőre szomorú és nem világos. Még sokáig „Osteuropa” maradunk - szögezte le. Utal Joseph Partsch figyelmeztető szavaira, aki iszlám veszélyről szól, mely Európát fenyegeti, s fennáll annak esélye, hogy Közép-Európa holmi ütköző zóna szerepet tölti be majd.

A közép-európai témához kapcsolódik P Zajac „Kis népek - nagy problémák” című előadása, amelyben három régiótípusról szólt abból a szempontból, ahogyan a területekhez kapcsolódó nemzetek egymáshoz való viszonya megfogalmazható. A harmadik csoportba sorolta Kelet-, Közép-és Dél-Európa jelenlegi nemzeteit, ahol „a táplált és retorikai jellegű nacionalizmus” hosszú távon nem lehet produktív, mert az sikertelenségre, összeomlásra ítéli a kis nemzeteket. Figyelemre méltónak nevezhető R. Pearson terjedelmes előadása, amely a két világháború hatását mutatta be a nemzeti államok kialakulására. Megállapította, hogy az első világháború kevésbé volt a nacionalizmus győzelme, s a második világháború pedig kevésbé volt a nacionalizmus veresége, mint ahogy azt általában, főként a kelet-európai „nacionalista történetírás” a múltban hangoztatta. A második világháború Közép-Európát egyben geopolitikai zónákra osztotta.

„Halott-e a versailles-i rendszer?” - teszi fel a kérdést J. Valenta előadásának címében. Válasza nemleges. A status quo fenntartása életbe vágó érdeke a régió minden államának, mivel az nem kockáztathat egy „földrengést”, amelyet az összes határok általános revíziója váltana ki a kisebbségek felszabadításának jelszavával. A nemzetközi status quot akceptálni kell, de „nem kiegészítő újítások és korszerűsítések nélkül”. Kölcsönös szerződések rendszerére, liberális kisebbségi törvények rendszerére van szükség minden országban, hogy a kisebbségnek ne kelljen félnie a többségtől és fordítva.

A továbbiakban több cikk foglalkozik általában a népességi statisztikák, ezen belül elsősorban a nemzetiségi létszám kérdésével, mint politikai konfliktusforrásokkal. J. Tomaszewski a két világháború közötti csehszlovákiai és lengyelországi népszámlálás gyakorlatát elemezte. Mindenkinek, aki etnikai kérdésekkel foglalkozik, megfelelő kritikával kell fogadnia a hivatalos statisztikai adatokat - vonja le a konzekvenciát. Gyáni Gábor a magyarországi nemzetiségek asszimilációjának, illetve asszimilálódásának történelmi és politikai összefüggéseit elemezte, s vont le ebből a mai politikai vitákat is érintő következtetéseket, s mutatott rá az abból fakadó meddő, politikai célokat szolgáló vitákra.

A fentiek azt mutatják, hogy az asszimiláció és az asszimilálódás történelmi folyamata rendkívül összetett, s nem lehet azt összefüggéseiből kiragadott kérdésként kezelni, s főként abból elméletet gyártani egy nemzet történelmi szerepének megítélésére vonatkozóan. Éppen ebből a szempontból említhető L. Deák „A szlovákok a magyar statisztikában” című terjedelmes előadása, amelyben végig kíséri a magyarországi szlovákság létszámának alakulását a múlt századtól napjainkig. S igyekszik kimutatni a szlovákokat mindvégig „tudatosan elnyomó” magyar politika kontinuitását. A felhozott magyar érveket túlságosan egyoldalúaknak, tendenciózusoknak, s nehezen hihetőnek tartja a múlt századi, s az azt követő asszimiláció indoklását illetően. Az okokat - Deák szerint - más tényezőkben kell keresni. Első helyen az egységes magyar nemzetfogalom fikcióját, az erőszakos magyarosítást említi, amely végig kíséri a magyar történelmet és politikát. A magyar kormány bizonyos fokú beavatkozása a kommunista rendszer bukása után az állam kisebbségi politikájába -állapítja meg - nem elégséges, nem mentheti meg a szlovák kisebbséget, mert a szlovákok nemzeti identitása Magyarországon erősen meggyengült a „hosszan tartó elnemzetlenítési folyamat, megfélemlítés, nyomásgyakorlás és a nemzetiségi kisebbségeknek a magyar társadalomba való programszerű beépítése következtében”. Magyarországon általános az a nézet, hogy a nemzetiségi kisebbségek integrálódásának folyamata befejeződött - állapította meg L. Deák.

K. Zavacká „A modern állam lényege és a nacionalizmus problémája” című előadásában történelmi tapasztalatokra hivatkozva arra a következtetésre jutott, hogy „az agresszív nacionalizmus bizonyos válságállapotot jelöl” általában az állam gazdasági stabilitásának megrendülésében, s ez a nemzetközi feszültség formájában jut kifejezésre. A nacionalizmus problémájának ellensúlyozását a modern állam decentralizálásában látja. L. Gibianski a magyar jugoszláv nemzetiségi területi kérdést taglalta a szovjet jugoszláv politikai kontaktusok tükrében az 1945-46 közötti időszakban. Tito Rákossal 1946 áprilisában folytatott tárgyalásairól „azonnal tájékoztatta” Sztálint, aki helyeselte a jugoszláv vezetés döntését, miszerint nem terjeszt be a párizsi békekonferencia elé területi követeléseket Magyarországgal szemben. Gh. I. Florescu történelmileg tekintette át Moldávia helyzetét, utalva arra, hogy Moszkva képtelen lemondani az erő pozíciójából folytatott politikáról.

Több előadás érintette a magyar-csehszlovák, illetve a magyar-szlovák kapcsolatok kérdését, ezen belül a nemzetiségi problémát. Dagmar Čierna-Lantayová „A cseh-szlovák és a magyar politika koncepciója a háború utáni határok kérdésében (1944-46)” címmel tartott előadása történelmi áttekintést nyújt a békekonferenciát megelőző hangulatokról, véleményekről, a határok kérdésében majd a békekonferencia időszakának feszültségeiről. A békeszerződés sok ellenvélemény ellenére Magyarország teljes szuverenitását újíttotta fel és nemzetközi helyzetét megszilárdította, ámbár az igazságtalanság érzete megmaradt - állapította meg. A magyar-szlovák kapcsolatok 1989 utáni alakulásának időszaki problémáiról szól Boros Jenő pozsonyi magyar nagykövet és a nagykövetség tanácsosa, dr. Boros Ferenc.

„A szlovák-magyar viszony és az etnikai konfliktus kérdése” címmel tartott előadást a szimpóziumon P. Zelenák, aki arra mutatott rá, hogy a jelenlegi 1989 utáni társadalmi folyamatok túlságosan átvannak itatva a történelemmel, ez azonban csak átmeneti jelenség. Mindennapi megnyilvánulás, hogy a történelmi tényeket kiragadva korabeli összefüggéseikből kritikátlanul átviszik a napi politikába. Olyan kulcskérdésekről van szó, mint a magyarosítás, az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése, a trianoni trauma, a bécsi döntés, a szlovákok helyzete Magyarországon, s a magyar kisebbség helyzete Szlovákiában 1945-48. között stb. Ily módon formálódik a tömegtájékoztatásban is az ellenségkép. Kritikailag elemezte ennek hátterét és feltette a kérdést, hogy mindez vezethet-e konfliktushoz. Empátiával szólt a nemzetiségi jogokról. D. Malová a csehek és a szlovákok viszonyának alakulását s a „konfliktus gócait” elemezte (a közös államgondolat kérdése az a

kérdés, hogy „ki kire fizet rá”, a képviseleti arányok a kölcsönös vádaskodás az „állítólagos hálátlanság” miatt stb).

Végül említést kell tenni R. Vukanidović terjedelmes előadásáról, amelyben jugoszlávia felbomlásának útját és körülményeit, s az új balkáni politika két modelljét mutatta be az 1918 előtti svéd-finn és lengyel-ukrán kapcsolatok tükrében, míg A. E. Alcock a dél-tiroli és észak-írországi nemzetiségi viszonyokat taglalta.

A záróvitán részt vett Václav Havel, aki Petr Pithart volt cseh miniszterelnökkel együtt válaszolt feltett kérdésekre, melyek zömében a cseh-szlovák viszony és a föderáció sorsának kérdését, s a politikusok felelősségét érintették. Mindez Dubček temetésének napján történt.

Boros Ferenc